139

שקמה[1]

השקמה נזכרה בתנ"ך כמה פעמים (מלכים א י כז; ישעיהו ט ט ועוד) - תמיד בלשון רבים: 'שִׁקְמִים'. במשנה נזכרה השקמה פעמים רבות: כצמח שפירותיו נפטרו מדין הדמאי בשל חוסר חשיבותם (דמאי א א), לעניין דיני הכלאים הנוהגים בו (כלאים א ח; שם ו ד), בהקשר של עבודות המותרות והאסורות בשביעית (שביעית ד ה) ובהקשרים שונים של דיני הקניין והנזיקין (בבא בתרא ב ז, שם ב יא ועוד). באחד המקומות נזכרת 'קורת שקמה' (בבא מציעא ט ט). נזכרה גם בתוספתא פעמים רבות בהקשרים אלו ונוספים (עבודה זרה ו ח; זבחים יא יז; מנחות ט יד ועוד). התלמודים מזכירים את השקמה במקומות רבים.

הזיהויים

שקמה

▪ **פיקוס השקמה, 'שקמה'** (*Ficus sycomorus*) - עץ פרי ממשפחת התותיים, הנמנה עם הסוג פיקוס, כקרובתה התאנה. מקור השקמה במזרח אפריקה, שם היא מתרבה באופן טבעי. ההפריה של פרחי העץ נעשית באמצעות מין צרעה ייחודי, שאינו מצוי בארץ, ובשל כך לפגות השקמה (ה'פירות') אין זרעים. ובארץ ניתן להרבות אותו רק באמצעות נטיעת ייחורים. בארץ גדלים השקמים במישור החוף, בשפלה ובעמקי הצפון. פגות השקמה גדלות באשכולות על גזע העץ ועל הענפים הוותיקים. הן אכילות, אם כי אינן נחשבות כמשובחות במיוחד. עיקר גידולם על ידי אדם נעשה לשם צל, ולצורך שימוש בעץ לבנייה ולהסקה. כך זיהו כמעט כל הפרשנים את השקמה שבמשנה.[2]

תות לבן

דולב מזרחי

- אחד ממיני ה**תות** (*Morus sp.*) - סוג של עצי פרי נשירים ממשפחת התותיים (שאינם קרובים של תות השדה, הנמנה עם משפחת הוורדיים). מוצאם של מיני התות במרכז אסיה ובדרומה. בארץ גדלים שני מיני תות - **תות לבן** (*Morus alba*) הידוע בהיות העלים שלו מזון מועדף עבור טוואי המשי, ו**תות שחור** (*Morus nigra*) - הנושא טעם פירותי עשיר יותר. ייתכן שכך יש להבין את הזיהוי המובא בערוך.[3]

- **דולב מזרחי** (*Platanus orientalis*) - עץ גבוה ממשפחת הדולביים. גדל בר בנחלי צפון הארץ, ומשמש גם כעץ נוי וצל. כך אולי יש להבין את הזיהוי בבבלי ואצל ריבמ"ץ.[4]

עיון

הזיהוי העיקרי, שמוסכם על רוב הפרשנים, הוא **פיקוס השקמה**.

פירושו של הבבלי לא ברור. ייתכן שיש לזהותו עם דולב מזרחי. בעקבות הבבלי הלך ריבמ"ץ. גם ר"ש ורע"ב נתלו בצורה זו או אחרת במסורת זו.[5]

הערוך זיהה את השקמה עם עץ התות. ניתן להסביר את השוני אל מול שאר הפרשנים בכך שמוצאו של פיקוס השקמה ממזרח אפריקה הטרופית,[6] והוא כלל אינו נפוץ באירופה.[7] על רקע זה ניתן להבין את הזיהוי עם התות - הנפוץ בדרום אירופה.[8]

גם החוקרים מזהים את השקמה שבמשנה עם פיקוס השקמה.[9]

הערות:

1. **כת"י קויפמן - 'שיקמה', בכתיב מלא.**
2. **רש"ג (עמ' 175, ש' 21, "סדן שקמה"): בדו אלגמיז** > جميز=*Ficus sycomorus* **(עיסא, עמ' 83, מס' 15; בדויאן, מס' 1628; אבן אלביטאר, תפסיר** I, **מס' 138); זרעים גניזה ב: גמיז** > **לעיל רש"ג; רנאה"י (דמאי א, עמ' 26, על "בנות שקמה" [במקור - "בנות שוח", ועיין שם בהערה, וכך מוכח גם בהמשך: *המסוטפות מין מתאיני אלגמיז*]): תאני אלג'מיז** > **לעיל רש"ג; רנאה"י פ"א: (ע"פ כת"י, פרק א, כמסיח לפי תומו): אלסקם;** (דמאי א עמ' 27, לגבי 'בנות שקמה') מפרש רנאה"י פ"א 'בנות שקמה' - 'מין מהתאנים'.> לגבי 'אלקסם' - سقام=*Ficus sycomorus* **(וויד, תימן, עמ' 71).** לגבי הביטוי 'מין מהתאנים' - פיקוס השקמה נקרא בערבית גם تين احمق **(תאנים טפשות),** تين برى **(תאני בר)** ו-تين الجميز, **והיא אכן בת סוגה של התאנה (*Ficus carica*); רמב"ם (דמאי א א עמ' קלב, על 'בנות שקמה'): אלג'מיז וגם הוא תאנים מדבריים, וכל אלו אינם נמצאים אלא במדברות ובהרים ומעט הוא שנטעים** [כך גם אצל תנה"י (עמ' 632, ערך 'שקם') ואצל **אלג'אמע (עמ' 20,** ערך 'בנות שקמה')] > **לעיל רש"ג; כפו"פ: (עמ' תקכז): והם תאנים מדבריות ונקראים אלג'ומיז ובלשון אחרת תאני פרעה; (עמ' תשסה): מין מהתאנים** > **לגבי 'ג'ומיז' - לעיל רש"ג;** fico di Faraone **(איטלקית: תאני פרעה)**= *Ficus sycomorus* **(בדויאן, מס' 1628); 'מין מהתאנים' - לעיל רמב"ם; ריבמ"ץ (דמאי א א, עמ' מה, על "בנות שקמה"): ... ויש אומרים... והפירות נקראין בלעז סיקומורי כלומ' סיקא תאינין מודי תותים** > Sicomoro **(איטלקית)**=*Ficus sycomorus* **(בדויאן, מס' 1628).** רע"ב ותפא"י מזהים באופן כללי עם 'תאני בר', ונראה שלא הכירו את עץ השקמה: **רע"ב (כלאים א ח): אילן תאנה הגדל ביערים** > **עיין לעיל רמב"ם וכפו"פ, שבנוסף לשם הערבי מוסיפים: 'תאנים מדבריות'. תפא"י (כלאים א ח, מט ע"א): עץ תאנה יערי... נקרא סדין** > **לעיל רמב"ם. 'סדין' - לא ברורה כוונתו.**
3. **ערוך (ח"ב עמ' 129, ערך 'בנות שקמה'): פי' בלע"ז צילצ"י** > **ייתכן והכוונה ל-**gelso **(איטלקית מודרנית)**=*Morus sp*. **(כך לפי קוהוט, ערוך השלם כר' ב, עמ' 129; בדויאן, מס' 2339,2338. ועיין קואומו, לעזים, א, עמ' 317).**
4. **בבלי (ברכות מ ע"ב): בנות שקמה אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן דובלי** > **לא מזוהה. בחלק מכתבי היד מופיע 'דולבי'. דולבא**=دلب=*Platanus orientalis* **(פיין-סמית סורית, עמ' 86; לעף ארמית, מס' 73). אפשרות אחרת היא שישנו קשר ל'דבלה' - תאנה מיובשת; ריבמ"ץ (דמאי א א, עמ' מה, על "בנות שקמה"): פי' תאיני דולבי (גרסה אחרת לבבלי. אצלנו: 'דובלי') - פי' מרכיבין התאנה בערמון** > **'דולבי' - לעיל בבלי. לא ברור מה כוונת ריבמ"ץ ב'ערמון'.**
5. **ר"ש (דמאי א א): בפ' כיצד מברכין: 'אמ' רבה בב"ח: תאני דולבי', כלומר תאנה המורכב בערמון, כדאמרינן בר"ה: 'ערמונים - דולבי'...** > **לעיל ריבמ"ץ; רע"ב: (דמאי א א - לגבי 'בנות שקמה'): תאנה המורכבת בערמון'** > **לעיל ריבמ"ץ.**
6. **פלורה פלסטינה** I **טקסט, עמ' 38.**
7. **מין זה אינו נזכר כלל בפלורה אירופה.**
8. **פלורה אירופה** I, **עמ' 66.**
9. **פליקס, כלאים עמ' 153; לעף, פלורה,** IV, **עמ' 74; פלדמן, משנה, עמ' 135-138.**